

KODOLÁNYI GYULA (1942) Budapest

KODOLÁNYI GYULA

Pilótaszobrászok, egy cserép muskátli és a kert

Gondolatok a Gödöllői Iparművészeti Műhely 20. évfordulóján

Mi közülük lehet a pilótáknak – mint pilótáknak – a szobrászathoz? Hadd idézzem fel egyik kedvenc mondatomat Lewis Mumfordtól, 1924-ből: „New York gyönyörű város, ha pilótáknak és angyaloknak építünk.” E mondatból nyilvánvaló, hogy költői képességekkel is meg volt áldva a város és a technika e zseniális történése. New York húszas évekbeli modernistáinak köréből röppent fel szellemi pályája – közéjük tartozott, de túl is lépett rajtuk, mert már ekkor, alig harmincévesen átérzi a modernséghez való viszonyunk feszültségét, feloldhatatlan kettősségét. Mert valóban, építhet az építész felhőkarcolókból várost – gyönyörködni csak a pilóták és az angyalok tudnak bennük, a maguk más-más módján. Ők lesznek azok, akik teljességükben élvezik e gigászi kőtáblák, geometrikus absztrakt szobrok architektonikus szépségeit a magasból, s tegyük hozzá: kissé távolabbról. Meg a fotósok a repülőök fedélzetén.

Ez persze egyszerűsítés, mint ahogy minden találó metafora egyszerűsít. De végső soron lényegesen sosem veszti érvényét. Alig írta le mondatát Mumford, s megkezdődött a légi utasszállítás diadalútja, melyet a könnyűfémek technológiájának és a benzinmotoroknak a tökéletesedése tett lehetővé, s az a tökekoncentráció, amely a pénzt adta ezekhez az épületekhez. Ne felejtjük, a Chrysler-ház, sokáig a legmagasabb New York-i felhőkarcoló a repülőgyártással rokon autóipar tulajdona volt. Egyre többen gyönyörködhetek tehát a felhőkarcoló szobrászatában a növekvő méretű repülőök ablakaiból, majd a szaporodó felhőkarcolók tetejéről – turisták és professzionális fotósok, akik e látványt az egész világon elterjesztették.

Meghosszabbíthatjuk e történet mozzanatait Mumford más profetikus észrevételeivel, amelyek az uniformizálásra és sorozatgyártásra alapozott rendszerek sebezhetőségéről szólnak. Ezeknek a nagyipar és pénz táplálta rendszereknek a növekedése ellen nincsen beépített kontroll, és burjánzásuk megállíthatatlan, működésük egy idő után ellenőrizhetetlen lesz – érvelt Mumford. És valóban, bő tíz évvel Mumford halála után világtörténelmi

csattanásban találkozunk mondatának két szereplője, a pilóta és a felhőkarcoló, amikor két nagy Boeing botcsinálta pilótáiként iszlám terroristák sebzik halálra az óriási ikertornyokat Manhattan déli csücskén. Hogy a harmadik szereplő, az angyal hol maradt? Talán maga is döbbenet bámulta a New York-iak körébe vegyülve az égő, füstölő és omló tornyokat, a képet, amely az emberiség egyik feledhetetlen metaforája lett a bábeli pusztulásról a televíziók révén.

Ez katasztrófa volt, mondhatnánk ellenvetésül. A katasztrófák ritkák, de statisztikailag szólna elkerülhetetlenek, mondhatja a fatalista. És lehet elemezni, hogy milyen rendszerek hogyan mondtak csődöt a katasztrófa előtt, többek közt a hírszerzés értelmezhetetlen adatokkal túlterhelt elektronikus rendszerei – de a méreteket, a baj fő okát nem csökkentették. A kontrollálatlan növekedés trendje azóta sem állt meg, sem a felhőkarcolók, sem a repülőgépek építésében – a vastag pénztárcákkal vastag bőr jár, úgy látszik.

És továbbra is ott ágaskodik halkán a Mumford mondatában rejlő másik kérdés: lehet-e élni és dolgozni a felhőkarcolók közt, bennük? Emlékszem, egy-egy hosszú hétvégére, olykor öt napra izgalmakra kiéhezetten rándultunk le New Yorkba vonaton vagy autón, amikor a Yale Egyetemen voltam ösztöndíjas kutató 1972–73-ban. New York igazán sokat kínált nekünk abból, amit kínálhatott: szállást baráti lakásokban a Keleti 60–70. utcák egyikében, ahol rövid sétányira voltunk csak a város múzeum-szívétől. A szombat és a vasárnap olyan csendes volt ott, mint Pest központjában. A lakosok kimene-kültek vidékre, és percek alatt odaértünk a barátságosan áttekinthető „kis” Frick Collectionba, páratlan Rembrandtjaival. Rajta túl a Central Park várt, városligeti örömmökkel, szélén a Metropolitan Múzeummal, még tovább észak felé a Guggenheim Múzeummal. Beljebb az Upper East Side-on a Modern Művészet Múzeuma. Errefelé a magasabb luxusházak is legfejlebb tíz-tizenöt emeletesek voltak, közöttük a negyed maradék öregebb, kisebb házaiban kávézók és vendéglők, bennük a világ konyhájának

teljes kínálata. Éjjel-nappal nyitva tartó élelmiszerüzletek, zöldség- és gyümölcsboltok, a bejáratukban cserepes és vágott virágok zsúfolt kínálatával. Lejjebb, a 40. utca környékén mozik és színházak, és a járdán hullámzó áradatban emberek végtelen változatossága. És sorolhatnám még a lehetőségeket.

Mégis, négy-öt nap után fásultan, megcsömöröltten tértem vissza New Haven kisvárosába. Olyan csömör volt ez, amilyen Párizsban vagy Rómában egy hét után sem fogott el soha. New York túl intenzív volt, mintha az utcák szüntelen lihegése, a város szakadatlan önünneplése folyton valamilyen hiányt kompenzálna. Mintha feledtetni próbálná, hogy az élet ott nagyobbreszt mégis belső terekbe zárva folyik, amelyeket télen fűtenek és nyáron hűtenek. Hogy az utcákat lábunk alatt, oldalt és a magasabbra emelkedő pillantásnak is mindenütt kő borítja, növények és égbolt alig látható. A modern építészet puritán, silány vagy érdektelen textúrájú falai. Nyilván kompenzációul szolgált a beépítések anarchiája is, felhőkarcolók mellett bedeszkázott ablakú, agyonragasztott és -firkált kétemeletes épületek. Ez a káosz a véletlen szépségeivel és sokkjaival feledtette pillanatokra, az utca kaotikus zajával együtt, hogy a magas épületek dísztelen falai építészeti, művészeti érdektelenek. Monotóniájuk megüli a hangulatot, méretük agyonnyom. Egyik szállodai szobánkból a háztömb belső terében egy nagy neogót templom tornyának zöld rézbádoggjára láttunk, melynek utcai bejárata ismeretlen rendeltetésű kis kapuként volt eldugva egy lakóépület homlokzatába.

És kipróbáltuk szélső esetét is annak, amire Mumford gondolt. Egy kisebb, tizenöt-húsz emeletes szállodában szálltunk meg egyszer hivatalos küldetésben, az egyik ikertorony hóna alatt, Manhattan déli csücskén. Szemben is egy felhőkarcoló, éppoly jellegtelen, mint a miénk, északnyugat felé is egy másik. Túl rajtuk, a falak részében a Hudson folyó egy-egy keskeny csíkja villant néha meg a látvány egyetlen izgalmaként. Azt hiszem, életem leg-sivárabb pillanata volt, amikor erre az utcarészletre ki- és letekintettem szobánk ablakából egy hétvégi délelőttön. Ezek az épületek bizonyára mind elpusztultak a 2001. szeptember 11-i gigászi omlásban – de hasonló látvány ma már sok helyen található Földünkön másutt is, ahol a pénz látványosan akar eldicsekedni azzal, hogy mire van hatalma. Mert ezeket az épületeket csak a gigászi akarás hozta létre, létük és működtetésük abszurd pocskolás.

Mit lehet tenni e kőváros élettelen látványa ellen? Egyik barátunk tágas, tizedik emeleti teraszán

hatalmas dézsában fenyőfa állt, valódi fa. Akkor értettem meg igazán, hogy barátunk *nagyon* gazdag. Ennek a fenyőnek a fényképe az erkélyen, mögötte-alatta a Queensboro híd környékének épületkószával látható amerikai versfordításaim tavalyi gyűjteményének borítóján. Feleségem készítette akkor, ott. Ez a látvány-káosz, éltető izgalmával, azért egy pár fokozattal emberibb, mint amilyen a két World Trade Tower környéke volt..

•

De mit tehet a manhattani, akinek nincsen nagy terasza, fenyőfával vagy anélkül? Vagyis: a többség? A választ William Jay Smith amerikai költő barátom 1988-as verse adja meg:

A VILÁG AZ ABLAKOM ALATT

*A tegnap esti muskátli ott a párkányon,
Most is ott van kint, most is, ha jól tudom,
És ott marad, míg csak akarom,*

*És ott lesz, míg csak úgy gondolom,
Hogy az ablakot kedvemre az égre tárhatom,
Míg szemem sarkában ott a muskátliszín folt.*

*Amíg láthatom, a kövér zöld leveleken túl
Hogyan folyik a folyam, az uszály hogyan fordul,
Míg boldoggá tesz, hogy a gondolat egyre elindúl,*

*Míg boldoggá tesz, hogy felel a látványnak a látvány,
S hang a hangnak, míg fent a madár csapat átszáll:
Hogy életet ad az élet, s nem hal meg a halál.*

A vers részletes elemzésére most nincsen idő, de azt fontos látni, hogy ez a kis remek megtévesztő: dalszerűsége, látszólag igen egyszerű és zárt szerkezete egy sor kérdést rejt magában a világ és érzékelésünk természetéről, gondolatilag minden irányban nyitott, s végső kicsengése misztikus, mint egy zen koan. Mert végül is, vajon ott van-e a párkányon a cserép muskátli – vagy csak költőnk képzeletében? Nem tudjuk. Illetve, a képzelet oldaláról tekintve, mindegy.

Bill – hadd nevezem őt így, családiásan – a formailag tökéletes, többretegű metaforikus versek iskolájában kezdte pályáját az ötvenes években olyan mesterekkel együtt, mint Richard Wilbur, s tán utolsónak távozott el közülük kilencvenhét évesen, 2015-ben. Halála előtt két évvel még hosszú levelet kaptunk tőle. 1999-ben egy angol Illyés-

kötetembe – *What You Have Almost Forgotten* – gyűjtöttem vele a legjobb Illyés-fordításokat, részben a mi sok évi munkával készült közös fordításainkból. Fordította Bill angolra magas szinten nemcsak Illyést, hanem Weörest, Vas Istvánt is, és barátja volt mindhármuknak, s barátja Géher Istvánnak, Vajda Miklósnak, Várady Szabolcsnak. Illyés már első találkozásukkor meglátta ferdén vágott szemében a szibériai sámán-rokot – a csillogó fekete hajú Billben bőven csorgott cherokee indián vér is, miközben Oxfordot megjárván szinte poeta doctusként fordította angolra a modern francia és olasz költészetet, azokat persze segítség nélkül. Talán segíti e vers és háttere megértését is, ha felevenítem most kedves alakját, természetes eleganciáját, vágott szeme élcelődő csillogását – kései köszönetül is, hogy annyira szeretett bennünket, s annyit tett a magyar költészetért.

Bill a teleket New Yorkban vagy Párizsban töltötte, francia feleségével. Amikor megismerkedtünk, Greenwich Village művésznegyedében volt lakása, Manhattan legélhetőbb negyedében, régi házak és terek táján. Ez a későbbi vers azonban egy másik lakásban született, talán a Riverside Drive magas partjáról tekintve le a Hudsonra.

Bill megoldása a bennünket foglalkoztató problémára egyszerű: a versben egy cserép muskátli röpteti meditációnkat New York magas épületéből közelebb a folyamhoz, s mindkettő, a muskátli és a folyam is eljuttat bennünket ahhoz, amit Mumford nem említ meg, de nyilván odaértett az idézett mondatába: a folyton változó természethez, a szerves világhoz. Feléleszti az örök köteléket, amely a kozmoszhoz fűz mindnyájunkat, s amelyet elvágná a felhőkarcolók szobrászata.

Igen, elegendő egy cserép muskátli is, hogy meditációnkban kiszabaduljunk a kőváros rabságából – a muskátli, mely *bonsaira* is emlékeztet, s ezzel felidézni a Távolságok sok évszázados tudását arról, hogyan lehet zsúfolt városi körülmények közt a természetet felidézni.

Kérdés, hogy ez a cserép muskátli, valós vagy képzelt, áll-e innenső végén annak a skálának, melynek másik véglete Manhattan kővilága, a magasból nézve. Jól tudjuk, nem. Az innenső véglet: a kert. A kert még mindig emberi alkotás, mert szelídített foglalatja a természetnek: rengeteg sűrű erdőnek, végtelen sztyeppe-mezőnek, vízi világnak. De mégis: természet.

A tavasz Billt már mindig Cummingtonban találta, a Berkshire-hegyekben, ahol a fehér faháza előtti nagy tisztást többholdnyi alig szelídített új-angliai erdő vette körül, a saját erdeje, s a hegyoldalról átlátott a szembenire, ahol Richard Wilbur

használt háza állt. S nem messze onnan a remek fekete regényíró Ralph Allisoné. Mert a vidéki Amerikában ennyi a hely, még a sűrűbben lakott Északkeleten is. Lehet a szorgosan dolgozó középosztálybeli íróembernek néhány holdnyi erdeje a tájon, amelyet régen előtte más költők is annyira szerettek: például William Cullen Bryant és Mabel Dodge.

•

Amerikaiakról szólt eddig jórészt ez az írás, amerikaiakról az én életemben, egy magyar költő életében. De az áthallások, gondolom, túl a személyes kapcsolatokon is, világosak. Vannak bőven Budapesten lakótelepek, ha nem is oly magasak, amelyek a szemnek madártávlatból, pilótátávlatból nyújtanak örömet, mert az épületekből bentről csak a hasonló épületek monotóniája látható, dacára a sok érdeemes törekvésnek, hogy az épületek színesre festésével, de főleg fák ültetésével és megannyi virágos erkéllyel és ablakkal megszüntessük a monotóniát. A lélek ellenállása, az organikus élet szeretete és az emberi kreativitás így aratja a maga kis győzelmeit ezer meg ezer létezőben a hatalmi akaratok felett, Bill Smith módjára.

Magyarországon nem az ipari tőke, hanem a Kádár-rendszer politikai hatalma épített ilyen falansztereket a városokba, s a legtöbbször világosan érezhető volt a törekvés, hogy a lakótelepek durva arcú csapásai legyenek a települések hagyományos látványának és utcaszerkezetének. „Tessék, a Kínai Fal”, mormogta indulatosan egyszer a hetvenes évek közepén Barcsay Jenő, amikor az Árpád hídon vittük őt autónkon Pestről át a Dunakanyarba. Megdöbbenő, hogy a hídról nézve hogyan vágja le az Óbuda feletti dombok látványának nagyobbik felét a Szőlő utcai magas házsor, melynek éles kontúrjait ma már napelemsorok enyhítik a lapos tetőkön. Az a Barcsay látta meg a párhuzamot a Nagy Fallal, aki nemcsak a *Művészeti anatómia* csodálatos rajzait készítette el az emberi testről, de volt hajlama geometrikusan absztrakt műveket teremteni – csak hát papíron és vásznon, s nem az épített valóságban. Kádár Jánosék megoldották a nagyvárosokba űzött parasztok, a gyárnegyedekben szorongó proletárok lakáshiányát – de így.

Hogyan fér el *ebben* az épített világban, amelyet megörököltünk, s amelyen csak lassan lépünk túl, a *kert?* – ezen gondolkodom ma. Hiszen mostanában a huszadik évfordulóját ünnepeljük annak, hogy Gödöllőn az önkormányzat egy gazdasági épületének átalakításával megindult a Gödöllői Iparművészeti Műhely működése, a remek, változatos csapatmunka eredménye. Kiállítások, irodalmi

műsorok és konferenciák, szövő-, keramikus- és rajzkörök. Húsz éve annak, hogy a nagy, de sivár telken Katona Szabó Erzsébet segítőjével, egy idő nyugdíjas bácsival megkezdte annak a csodás virágoskertnek és gyümölcsösnek a kialakítását, amelyet megálmodott. Szerény lehetőségekkel, kevés eszközzel, sok elmélyedéssel – ízlésesen tobzódót és változatosat alkotott, s nem geometrikusat. Benne hónapról hónapra, hétről hétre más színárnyalat uralkodik. A virágok felsorolása bokamagasságától a kétméteresre növekvőig hiú igyekezet volna, most csak a parasztyümölcsös – nevezzük biogyümölcsösnek – málnája, ribizlije, egrese említhető, okvetlenül említendő.

Ez a kert lett a nevezetes központ, a GIM másik és páratlan vonzereje mindnyájunk számára – nyári műsorok és kerti művészeti mulatságok ihlető kerete, amelyben el is vonulhatunk egy csendes percre, jó beszélgetésre barátokkal vagy virágokkal, s ahol finom meggy és őszibarack terem. Ebben a *mindnyájunkban* benne van a magyar művészeti élet jó néhány száznyi alkotója s az események törzsközönsége, nemcsak Gödöllőről, hanem Budapestről és az ország más részeiből is.

Valóban, kérdezhetjük, hogyan fér el mai életünkben a kert, egy ilyen kert fél évszázad rideg politikai előzményei után? Mert a kommunista fordulat 1948-cal kezdve életünk minden viszonylatát felfordította – *megforgatta*, ahogy büszkén hangoztatták Rákosiék. A kert, amely egyetlen ember, egyetlen család alkotása, megszűnt téma lenni évtizedekre. Aki volt oly szerencsés, hogy megtarthatta a háza körüli kertét, az is csak amúgy mellékesen, csendben tehette. Emlékszem rá, hogy az 1970-es évekig nem jelent meg új könyv a ház körüli kertészkedésről – unikumnak számított a korszak néhány közepes méretű neves kertje, olyan neves alkotók tulajdonában, mint Borsos Miklós és felesége, Kéry Ilona vagy dr. Györfy István szemészprofesszor. A gyümölcsfák termesztése volt az egyetlen terület, amely a földművesek háztájija, kisemberek gyümölcskertje formájában témája maradhatott az életnek.

Persze az élet élni akar, és a Kádár-politika ügyességének az apró részletekben az is része volt, hogy idővel engedélyezte hétvégi kertek, apró üdülőparcellák kialakítását. Az így keletkezett tenyérnyi telkeken, egymás hegyén-hátán, szerszámokamrák és bódék, szerény faházak körül magánparadicsomokat alakított ki az emberek vágya a természet közelségére. Az övék volt ez a parányi kisvilág, és teremthettek benne, és saját kapcsolatot alakíthattak ki a világgal. E bódénegyedek ma már alig vehetők észre, oly sűrűn eltakarja őket mára a nö-

vényzet, a magasra nőtt fák, sűrűre nőtt bokrok, a magán kreativitás erejének hajtásai. Itt fedezhetjük fel a lakótelepek életének ellensúlyát – így lehetett visszatérni az elvett földhöz a Kádár-korszakban, így lehetett megteremteni a betonházakba zárt életnek organikus egészségét. És lassan új kertkultúra alakult ki, és megjelentek a kertápolás új szerszámai, kisgépei.

Ma már persze mindent, bármit lehet, ha valakinek pénze van. Hogy milyen kerteket építenek ma az új villák és paloták kőfalai mögött, legfeljebb a celebmagazinok fényképeiből sejthető. De nem is nagyon érdekes – mert tudjuk, sajnos, hogy azok jó részt olyanok, mint maguk az akarnok-épületek gazdái, egy tudatlan és közönyös úrgazdag osztály, kevés kapcsolattal bármilyen hagyományhoz a kertészetben vagy bármi másban.

Végül is, húsz év változásai után, oda érünk vissza, hogy a GIM ház kertje egyetlen és pótolhatatlan marad, mint minden emlékezetes kert. Nem magánkert, de nem is nagy intézmény kertmérnök és kertész által teremtett és fenntartott kertje. Elegendően nagy ahhoz, hogy izgalmakat és meglepetéseket nyújthasson, de nem is túlságosan nagy. Tudatosan is viseli magában, továbbviszi a legendás gödöllői művészcsaládok, Körösfői Krieschék, Nagy Sándorék, Remseyék száz évvel ezelőtti kertjeinek szellemiségét. Két alkalommal írtam már erről a kertről s éppen erről a szellemiségről, a kertről mint archetipikus emberi alkotásról általában. Nem tudván eredeti gondolattal szolgálni most újra, modern beszorítottságunk és végtelen képzeletünk kettős kontemplatív távlatából közelítve igyekeztem felvezetni a felhőkarcolók és a városi lakás muskátlijának, a bonsainak, a kertnek a jelentőségét.

Végül hadd idézzek ide egy keveset mindabból, ami e gödöllői kert kapcsán 2011-ben jutott eszembe: „A kert véd a természettől és véd a civilizációtól – de úgy véd, hogy mindegyikből magába foglal valamit, és lényegit teremt belőlük [...] amikor a kertben sétálunk, vagy csendben félrevonulunk, megérezzük a vadon tenyésző fák, bokrok, virágok nyüzsgő valóságát, s ez biológiai lényünkben mély rokonságra lelve, feltölt bennünket az irracionális nélkülözhetetlen forrásaival [...] a lélek kezd működni ilyenkor a növényi burjánzás és a kert formái és színei közt. Megindul a belső tudatfolyam. Az antikok igen reális mitológiájával és pszichológiájával szólva, felbukkannak bennünk, körülöttünk a Múzsák. [...] A Múzsák nem mások, mint természeti és kulturális voltunk vezérlői, formateremtő szellemei. Amit a Múzsák sugallnak ember voltunkról, azt a művészet tudja elmondani nekünk tökéletesen.”

SIMON ZSOLT, Város I., 1987; Álom, 1986

SIMON ZSOLT, Tár II., 1986; Csendélet, 1986